

BABUS ANTAL

„...mindenben számíthatsz rám.”

Fodor András és Takáts Gyula levelezéskötetéről

A Sorsnak, ha tetszik Fortunának ritka kegyeltje az, akinek már a középiskola padjaiban nagyformátumú tanárok pallérozzák az elméjét, mert akármin is okoskodjanak a pedagógiatudomány hús-vér tanulót csak hébe-korba látott elméleti tudorai, nem a digitális tábla, hanem mindig is a tanár egyénisége marad az oktatás legfontosabb tényezője. Még szerencsésebb azonban az, akit idővel szellemi társává, barátjává is fogad egykori jeles tanára. Állításom melletti érvként érjük be két példával. Komjáthy Aladár életében aligha lehet túlbecsülni azt a hatást, hogy az újpesti gimnáziumban Babits Mihály oltotta be a latin és a magyar irodalom iránti szeretettel, később pedig a *Jónás könyve* költőjének baráti körébe tartozhatott. Ha Tolnay Károlyt (Charles de Tolnay), a huszadik század egyik kiemelkedő művészettörténészét, a világhírű Michelangelo-kutatót történetesen nem Fülep Lajos tanítja a budapesti Felsőkereskedelmi Iskolában, még az sem biztos, hogy a művészettörténeti pályát választhatta volna. Tolnayt ugyanis kereskedőnek szánta az apja, s csak azután engedte nyugodt szívvel a kitömött erszénnyel kevésbé kecsegtető útra, miután Fülep „kezességet vállalt” a fiú tehetségéért. Ötven évig tartó levelezésük, a szép nyomtatott és autográf dedikációk arról tanúskodnak, hogy Tolnay sem a Casa Buonarroti igazgatójaként, sem princetoni professzorként nem feledkezett meg atyamesteréről.

Fodor András Kossuth-díjas költőnk sem panaszkodhatott a szerencséjére. A kaposvári gimnáziumban osztályfőnöke, Takáts Gyula, a később ugyancsak Kossuth-díjas kiváló költő kísérte figyelemmel költői szárnypróbálgatásait, segítette verőfényre (Pázmány) első verseit. A tanár-diák viszony az ő esetükben is évtizedekig tartó barátsággá aszúsodott, s csak Fodor idő előtti halálával szakadt meg. Ennek a kapcsolatnak immár az írott dokumentumait is kezébe veheti az olvasó, mert a pécsi székhelyű Pannónia Könyvek kiadó testes kötetben tette közzé a két poéta egy év híján fél évszázadot (1948-1997) átfogó levelezését.

Fodor András 1947-ben, érettségi vizsgája után került a fővárosba, annak is legrangosabb, legszínvonalasabb szellemi műhelyébe, az Eötvös Kollégiumba. Az új környezet új távlatokat nyitott meg előtte, de ő sohasem feledkezett meg róla, hogy honnan indult. Többféleképpen nyilvánult meg erős kötődése gyökereihez: felkarolta földijeit, folyóiratokban elhelyezte verseiket, kiadói kapcsolatai révén egyengette kötetek megjelenését, a Magyar Írók Szövetsége vezetőségi tagjaként irodalmi díjakra terjesztette fel őket. Nemcsak személyeket istápolott azonban, szívügye volt szűkebb patriája intézményes irodalmi életének fellendítése is. Fontos szerepet játszott a *Somogy* című folyóirat életre hívásában, aminek azután versrovatát hosszú éveken át szerkesztette is. Majdhogynem napi kapcsolatban állt Somogyországgal, szorgalmasan küldöztette a „szülöttem földre” leveleit. A legtöbbet – kereken félezret – minden bizonnyal Takáts Gyulának.

Nem olvashatunk színes, mély, filozofikus gondolatoktól csillogó esszé-leveleket a

kötetben, túlnyomórészt ügyintéző levelezés ez. Ügyintéző, mert „főszereplői” rendszeresen találkoztak, s legfontosabb gondolataikat élőszóban vitatták meg. Meg persze idejük sem volt levél-eposzok körmölésére. Ennek ellenére sem érdektelen olvasmány ez, olyan, mint a barokk Tafelmusik (asztali zene): nem rendíti meg az embert, de egyenletesen igényes színvonalú. A mindenkiben meglévő természetes kíváncsiság, hogy bepillanthat mások életébe, túllendíti az olvasót a kevésbé lebilincselő részekben is. Az esetek nagy többségében, két okból kifolyólag is Fodor az ügyintéző. Az első: Fodor András szervező tehetsége, mozgékonyasága, cselekvőkészsége. A második pedig az, hogy bár a megszólítás a „Kedves Tanár úr”-ról hét évnyi levelezés után „Kedves Gyulám”-ra módosult, kapcsolatukban mindvégig megmaradt valami a tanár-diák viszonyból. Ennek oka elsősorban Fodor alkatában rejlett. Az Eötvös Kollégium közösségébe történő beilleszkedés nehézségeit ecsetelve azt írta osztályfőnökének, hogy tele volt „alkalmazkodó igyekezettel”. Ez az alkalmazkodó igyekezet, megegyezésre törekvés, félreálló, nem perelő magatartás a kulcs Fodor András személyiségéhez általában, s értelemszerűen Takáts Gyulához fűződő viszonyában is. Félreértés ne essék, nem arról van szó, hogy Takáts Gyula visszaélt életkorából fakadó előnyével, tanári tekintélyével, kihasználta tanítványát, Fodor pedig mindent „lenyelt”, eltűrt. Szó sincs erről! Már csak azért sem, mert Takáts Gyula is harmóniára törekvő, környezetében derűt, kiegyensúlyozottságot sugárzó alkat volt, aki kerülte a fölösleges civódást. Mindössze az szembeszökő, hogy Fodor tanárának feltűnően sok ügyes-bajos dolgát intézte rendkívül készségesen. A Fodor Andrást ismerők nem csodálkoznak ezen, mert tudják, hogy Fülep Lajost – aki a családtagjain kívül a legfontosabb ember volt az életében – hasonló odaadással vette körül. Azt se feledjük azonban el, nem mindenki engedi meg, hogy „odaadással vegyék körül”. Fülep engedte, mert ő királyi jelenség volt, ráadásul nem is akármilyen királyi házból való, hanem – Vekerdi László pompás kifejezésével élve – ő volt az utolsó Árpád-házi király. Takáts Gyula sokkal kevésbé szigorú, a tiszteletet sokkal kevésbé elváró egyéniség volt, mint Fülep, de Bertha Bulcsú megfigyelését telitalálatnak érzem, hogy tudniillik Takáts Gyula úrféle: az is, meg nem is. Nem basáskodásban, vagy követelőzésben nyilvánult ez meg, hanem csak apró, baráti kérésekben, amiket Takáts Gyula magától értetődőnek tekintett, a „tanítvány” pedig – magától értetődően – sohasem tudott nekik ellentmondani. Nem az olyan apró, de bizonyára nem kis utánjárással járó kérésre gondolok, hogy Fodor szerezzen autóalkatrészt Olaszországból és szállítsa Kaposvárra, hanem inkább a Takáts Gyula kötetei körüli tüsténkedésére. Kevés olyan Takáts-kötet van, amelyikről szerzője ne rendelt volna recenziót, Fodor pedig ne intézte volna el, hogy valamelyik irodalmi folyóiratban méltassák. A félezernyi levél nem kis hányada a recenziók körül forog, s az egyik levél mondatát – „Nézz utána a kritikáknak...” – szinte az egész kötet mottójául is választhatnánk. Ráadásul, igényes ember lévén, Takáts Gyula nem érte be a pusztá ténnyel, hogy írtak a könyvéről, hanem azt is szóvá tette Fodornak, ha a kritika nem ütötte meg az elvárt mértéket. Sőt, egy alkalommal még azt sem hagyta megjegyzés nélkül, hogy a róla szóló cikk mellől hiányzott az arcképe.

Mielőtt még bárki is elhamarkodottan meghunyászkodásnak minősítené Fodor András viselkedését, én éppen ellenkezőleg, a bátorságát emelem ki. Volt mersze, hogy egész életében hálás tanítványa maradjon Takáts Gyulának. Az ő szájában meglett férfiként sem elcsépelt közhely volt a „hüséges tanítványod” levélzáró fordulat. A tanár-tanítvány viszony ugyanis nem életkortól függ, de nem is az elért eredményektől, társadalmi rangtól, címtől, sikertől. Fodor beérkezett, elismert költőként is, amikor ő már fontosabb szerepet játszott az irodalmi közéletben, mint hajdani tanára, a legtermészetesebb módon elfogadta a tanítványi címet: „mindig büszkén fogom vállalni, hogy tanítványod voltam...”, mert – amint máshol vallja – „akinek olyan mestere volt, amilyen Te voltál, annak érdemes erre a tanítványságra büszkének lennie”. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy irodalmunk egyik legszebb tanár-tanítvány kapcsolata az övéké.

Azt is fontos hangsúlyozni, hogy Fodor András nemcsak atyamestereinek, Fülepnek és Takáts Gyulának állt önzetlenül a rendelkezésére, hanem boldogboldogtalannak segített. Egy 1986-os levelében bukott ki belőle, hogy tizenöt éve dolgozik a Fészek klubnak, de soha egy fillért se látott ezért. Máshol is ugyanilyen

„busás” összegek ütötték a markát: „A Könyvtárban a legalacsonyabb kategóriájú fizetésemen sem emelnek, s Szövetségben (ti. az Írószövetségben – B. A.) is ingyen bumlizok.”

A mozgékony Fodor András azonban csak bizonyos keretek között buzgólkodott. Takáts Gyula szelíden óvta tanítványát attól, hogy a politikába ártsa magát – „A politikával pedig ne foglalkozz, Bandi!” –, jöllehet erre nem is volt szükség. Az ötvenes években, kezdő költőként nem ártott volna pályája ívének egy kis mozgalmár nyüzsgés, de tanárához hasonlóan, Fodor sem akart mindenáron érvényesülni: sohasem lépett a hivatalos költők olcsó karriert biztosító széles útjára. Nemcsak azért nem, mert sem Fodor, sem Takáts Gyula nem volt politikus alkat – az utóbbi azt írja valahol, hogy hetekig nem olvasott újságot –, hanem sokkal inkább ezért nem, mert erkölcsi és művészeti kérdésekben mindketten finnyásabbak voltak annál, hogysem a kommunista párt uszályába kerüljenek. Fodor András tizennyolc évesen, kamasz fejjel fejtette ki tanáranak, hogy nem áll marxistának, mert nem hajlandó lemondani a „többféle látás igényéről”. Mindkettejük értékrendje világos volt: nem a Pártot akarták szolgálni, hanem népüket, nemzetüket. S még valamit: a művészet ügyét. Takáts Gyula, mintegy a Móricz Zsigmond-i „Ne politizálj, építkezz!” szellemében arra buzdította tanítványát, hogy „Dolgozz, a többi mind mellékes...”, mert a költők „fő feladata a lant”.

Az irodalmon kívül még sok minden más is összekötötte őket, egyebek között a Balaton iránti rajongásuk. Takáts Gyula nevéhez elsősorban a Keszthely közeli Bece-hegy társult, ahol szőlője és nyaralója volt, de szoros szálak fűzték őt Fonyóddhoz is, ahol életének egy szakaszában az év egy részét töltötte, s ahonnan gyakran áthajózott a túlsó partra Egry Józsefhez. Nyaranta, egy hónapra Fodor András is rendszeresen Fonyódra menekült a fővárosi taposómalomból költői szabadságra, verset írni. Az Írószövetség sokat utazó alelnökeként bejárta a fél világot, de a Balatonnak csak egy vetélytársa akadt, s erről rögvest be is számolt Takáts Gyulának: „...eljutottam Szibériába; Irkutszkba és a Bajkál-tóhoz. Képzeletemben és emlékezetemben azóta van a Balatonnak riválisa...”

Bár levelezésükben kevés szó esik róla, fontos összekötő láncszem volt köztük Fülep Lajos, akire mindketten nagy tisztelettel néztek föl. Takáts az 1930-as években, a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen hallgatta a „láttatás tudósát”, a zengővárkonyi tiszteletes művészettörténeti előadásait, Fodor pedig 1947-ben, az Eötvös Kollégiumban szegődött az angol college-ok mintájára tutornak kiszemelt Fülep mellé. A tutori szerepből azonban semmi sem lett, mert Rákosiék fölszámolták a híres intézményt, s a kollégistákat is, és Fülepet is szélnek eresztették. Fülep szűk tanítványi körben, Széher úti lakásán, valamint a szabad ég alatt, a környéken folytatta peripatetikus óráit. Ennek a baráti társaságnak Fodor András volt a lelke, szervezője, többnyire az ő közvetítésével járulhattak új tagok Fülep elé. Néhanapján, Pesten jártakor, Takáts Gyula is csatlakozott Fodorékhoz. Már levélben előre kérte: „Ha lehet, ejtsük majd szerét Fülep Lajos meglátogatásának”. Takáts rendszeresen megküldte új könyveit Fülepnak, mert – mint Fodornak írta – „Kíváncsi vagyok, mit mond rá majd Fülep Lajos?” Annak is szükségét érezte, hogy Fülep kedvező véleményéről hírt is adjon: „A napokban Fülep is szeretettel megemlékezett a könyvről, levélben.”

A sok hasonlóság mellett, természetesen a két költő közötti számos különbségre is fény derül a levelekből. A legszembeesőbb talán eltérő életstílusuk. Takáts Gyula – egy Balatonhoz köthető képnél maradván – az élet szélcsendesebb öbleit szerette, ahol a világ zajától félrevonulva, vitorláját levonva, egy kínai bölcs nyugalmaival töprenghetett a lét nagy, megoldhatatlan kérdésein. Fodor András ellenben a viharosabb, nyílt vizekre kíváncszott. Már diákként is szerföltött aktív volt. Előfordult, hogy három hónap alatt 20 tárlatot nézett meg. Később, élete alkonyán az irodalmi szervezőmunka töltötte ki az életét: „...a munkám, lótni-futni-szervezni valóm több, mint valaha”. A szemlélődő és a cselekvő életforma kontrasztja az övéké. Természetesen, ezzel mindketten tisztában voltak: „Sok mindent megtanultam Tőled, de az egészséges életstílust bizony nem.” – írta Fodor. Takáts Gyula óva intette tanítványát a túlzott hajsztától. Noszogatta, hogy járjon úszni a Gellért fürdőbe, amikor pedig az első infarktus ledöntötte a lábáról, meg is fedte: „a kötelező mértékkel éljél. Mértékkel a jövő érdekében.”

A két életstílus közötti különbség működésük eltérő tereiben is megnyilvánult. Takáts Gyula ragaszkodott a vidéki Magyarországhoz, a szülőföldhöz: „Egy életstílusból indul a költészetem, melynek alapja a föld, az a föld, amelyről a lábamat nem akarom levenni, és az aszfaltra tenni.” Fodor András szintén ragaszkodott szülőföldjéhez, de élete nagy részét a fővárosban élte le. A budapesti élet persze sok előnnyel is járt, amiből Takáts Gyulának is származott haszna. Legfőképpen az, hogy kiterjedt irodalmi kapcsolatai révén Fodor látta el napra kész irodalmi hírekkel, amit ekként nyugtázott: „köszönöm soraidat, amely egy irodalmi tudósítással fölér”. Takáts Gyula tisztában volt tanítványa irodalomszervező érdemeivel, s nem is volt rest kimondani, hogy „...te vagy századunk Kazinczyja...” Bár életvitelük eltérő volt, Fodor András jogosan állította, hogy „Mi [...] rokonok vagyunk a lélekben és a művészetben egyaránt.” Más volt a vérmérsékletük, de azonos az értékrendjük, viselkedéskultúrájuk: tisztelték a póztalanabb, egyszerűbb, természetesebb, kevésbé rafinált vidéki életvitelt. Fodor András szemében ennek a szépen megkomponált, a 19. század ízeit is tovább vivő életmódnak a legtökéletesebb megtestesítője Takáts Gyula volt: „...gesztusai teljességgel különböztek a mániák, intrikák, hisztériák borzolta pesti íróvilág karakterjegyeitől.” Máshol szinte a testben-lélekben egyaránt fejlett ember, a görögök kalokagathia eszményével ruházta fel tanárát: „kívül-belül épen maradt, természetes ember...”

Nem csak Takáts Gyula mértéktartó, bölcs életvitele, hanem a levelezéskötet egyik-másik híradása is egy mára letűnt világot idéz fel. Hol vannak már azok az idők, amikor az irodalom olyan fontos szerepet játszott az életben, hogy egy kaposvári irodalmi esten ötszáz felnőtt hallgató vett részt!

A legmegkapóbbak a keresetlenül őszinte levelek, amelyekből eltűnik a mindkét költőre jellemző visszafogottság, emelkedettség. Például, amikor Takáts Gyula nem leplezi a felesége halála után benne támadt űrt, és őszintén megvallja magányosságát, elárvultságát. Fodor András is akkor a legsziporkázóbb, amikor kevésbé fegyelmezett, amikor olykor-olykor a haragját is kiönti. Ekkor derül ki, hogy az egyébként béketűrő Fodor tud épés és szarkasztikus is lenni, mint szinte minden esetben, ha Laczkó András kerül szóba. A levelek egy másik csoportja azért értékesebb, mert időnként az ügyes-bajos gyakorlatias dolgok intézése közben is ki-kibuggyan mindkettejükből a költő, s akkor ilyen mondatokat vetnek papírra: „jókívánságaid lombosodjanak ki”.

A kötet használatát nagyban megkönnyíti a személy-, testületi-, földrajzi név- és címmutató, amely nélkül igényes könyvnek nem lenne szabad megjelennie. Külön meg kell említeni Tüskés Tibornak, mindkét költő barátjának, tartalmas, lendületes előszavát. Sajnos, van azonban jó pár szeplője is a könyvnek: túl sok a bizonytalan olvasat, s nem elég pontosak a jegyzetek. Fodor Andrásnak nem Kardos László volt az Eötvös kollégista társa, hanem ez utóbbinak eredetileg Kardos Pál névre hallgató, de nevét később Pándi Pálra módosító fia, aki idővel Aczél György egyik legbefolyásosabb tanácsadójává lépett előre. Több ízben nagyon elkelnének a jegyzetek, mint például a Táncsics Kör, vagy Bulla Károly esetében. A legzavaróbbak azonban a durva helyesírási és nyelvhelyességi hibák. Az „e” kötőhang előtt gyakran hiányzik a kötőjel, Kockás Sándor nevét helyesen Koczksáknak írjuk, Kellner Bernáth Béla neve „th”-val is, „t”-vel is szerepel, s ami a legbosszantóbb: *számtalan* esetben hibás a hová és a hol kérdésre felelő -ba, -be, -ban, -ben határozóragos szavak használata. Az is vitatható, vajon követendő szövegekízlési gyakorlat-e, hogy időnként a szerkesztő szemérmesen három ponttal helyettesíti a túlságosan vaskos kifejezéseket.

Mára Fodor Andrásé a magyar irodalom egyik legalaposabban dokumentált írói életútja. Némileg elvetve a sulykot, azt mondhatjuk, hogy szinte minden napjáról tudjuk, mit csinált, kinek írt levelet, kivel beszélgetett, mivel foglalkozott. Önéletrajzi krónikáinak sorát kétkötetes, másfélezer lapos monumentális naplója, az *Ezer este Fülep Lajossal* nyitotta meg, azután az Eötvös Kollégium végnapjait, majd a hetvenes éveket, végül a somogyi diákéveket felelevenítő opusok következtek, most pedig levelezésének kiadása került napirendre. (Időközben már a Tüskés Tiborral folytatott levelezésének két kötete is nyomdafestéket látott.) Ha nem is az előbb említett mértékben, az utóbbi években naplói, most pedig levelei révén Takáts Gyula is tágabbra nyitotta alkotóműhelyének ablakát, s engedett bepillantást műhelye és élete titkaiba. S ennek igazán örülhetünk, mert a divatos elméletek jönnek-mennek, de ősi

igazság, hogy a szövegkiadások a jövő nemzedékek kutatóinak mindig hasznos forrásul szolgálnak majd. (*Pannónia Könyvek, Pécs, 2007*)